

عدد هفت در اساطیر و ادیان

محمود روح‌الامینی

بعضی از اعداد در زبان محاوره و مکتوب به مفهوم «عدد اصلی»، به نحوی که در تعاریف ریاضی از آن استفاده می‌شود، مورد نظر نیست و غالباً به معنی، خیلی زیاد، نامحدود، بی‌شمار، تمام و کمال به کار می‌رود.

از آن جمله در زبان فارسی اعداد هفت، چهل، هفتاد و دو، صد، هزار و صد هزار است که در اکثر موارد (اگر نگوییم همه موارد) در کتب تاریخی و اجتماعی گذشته کمیتی نیست که با يك واحد کم و یا زیاد شدن تغییر پذیرد.

در این مقوله کاربرد عدد هفت را که در بین اقوام و ملل رواج دارد و بلاخص مواردی را که در اسطوره‌ها و در اعتقادات دینی آمده و غالباً به معنی تبرک و تیمن مخلصانه است مورد مطالعه قرار می‌دهیم.^۱

کمتر قوم و جامعه‌ای را سراغ داریم که در اسطوره‌هایش، افسانه‌هایش و معتقداتش «هفت» کمیتی، مشخص کننده و تعیین کننده و کامل نباشد.

از خلقت عالم و آدم شروع کنیم: خداوند جهان هستی را در شش روز آفرید و در ششمین روز به آفرینش انسان پرداخت و هفتمین را به استراحت پرداخت. شاید علت این که زرتشتیان تولد زرتشت را در ششمین روز سال (ششم فروردین) و آرامنه نیزه تولد عیسی را در ششمین روز سال (ششم ژانویه) می‌دانند اشاره‌ای سمبلیک به خلقت انسان در ششمین روز باشد^۲ و هفتمین روز سال نو پایان جشن و شادمانی است.

تقویم فعالیت‌های روزانه اقوام و ملل با تکرار هفت (شش روز کار یک روز

۱. برای مطالعه بیشتر به کتاب «دانشنامه مردم شناسی» مبحث «اعداد نامحدود» تألیف نگارنده (زیر چاپ) و در مورد عدد هفت به کتاب «هفت در فرهنگ جهان» تألیف مرید شریف محلاتی و یا تحلیل هفت‌پیکر نظامی (قسمت اول - هفت) نگارش دکتر محمد معین از انتشارات دانشگاه تهران مراجعه شود.

۲. در مورد تاریخ تولد دقیق آنان اتفاق نظر وجود ندارد و احتمالاً مصادف با روزهای تعیین شده نمی‌باشد.

استراحت) تنظیم یافته ۲ و يك مـسـاه (تقریباً چهار هفته) به عقیده فیلن^۴ عبارت است از مجموعه اعداد از يك تا هفت (یعنی $1+2+3+4+5+6+7=28$). بنا بر عقیده قدما هفت روز هفته را با مجموعه رنگ‌ها (که آن‌ها را هفت رنگ می‌دانستند) و با سیارات هفت‌گانه در ارتباط می‌دانستند. بدین معنی که هر رنگی را به یکی از روزهای هفته و یکی از سیارات هفت‌گانه اختصاص می‌دادند بدین ترتیب:

شماره ردیف	روزهای هفته	هفت رنگ	سیارات هفت‌گانه
۱	شنبه	نیلگون	زحل
۲	یکشنبه	زرد	آفتاب
۳	دوشنبه	آبی	ماه
۴	سه‌شنبه	نارنجی	مریخ
۵	چهارشنبه	سرخ	عطارد
۶	پنج‌شنبه	بنفش	مشتری
۷	جمعه	سبز	زهره

در اسطوره‌های یونان باستان خدایان هفت‌تن اند که نگاه‌دارنده جهان هستند و عبارتند از: زئوس (خدای خدایان)، آپولون (خدای آفتاب)، پوزیدن (خدای دریاها)، هستیا (خدای مهر و کانون خانوادگی)، دمی‌تر (خدای زراعت و غلات)، هرمس (خدای حکمت)، آدس (خدای جنگ).

در نزد بودائیان عدد هفت متبرک است و معتقدند که بودا پس از تولد هفت قدم به هر جهت (شمال و جنوب و شرق و غرب) برداشت و دنیا را شناخت و اندازه گرفت. در اعتقادات و اسطوره‌های چینی عدد هفت دارای اهمیت فراوان است. آنان هفت منفذ سر و هفت مجرای قلب را در ارتباط و تحت مراقبت هفت ستارهٔ دب اکبر می‌دانند.

۳. لازم به یادآوری است که در تقویم فرس قدیم هفته وجود ندارد و سی روز ماه است که هر روزی دارای نام خاص است. و در نزد قوم (Azteque یکی از اقوام باستانی مکزیک) هفته عبارت از سیزده روز بود.

۴. Philon فیلسوف یونانی.

دانستند و افروختن هفت شمع را در مراسم دینی و هفت چراغ قرمز را در مناسک خفیه خود حفظ کرده‌اند.

به اعتقاد مایاها^۵ در پختن خوراک هفت شیئی دخالت دارد که منسوب به خدای کشت و زرع است و آن عبارتست از شش سنگ اجساق (سه سنگ بزرگ و سه سنگ کوچک) و دیگ غذا.

به روایت ادیان، فرعون هفت گدا فریه و هفت گدا لاغر و هفت خوشه تر و هفت خوشه خشک به خواب می‌بیند، در مصر هفت سال فراوانی و هفت سال خشک‌سالی می‌شود. و حضرت یوسف هفت سال در زندان بود و هفت سال حکومت کرد.

در تورات تقسیم‌بندی‌های زیادی را بر مبنای عدد هفت می‌بینیم، در داستان حضرت سلیمان آمده، که سلیمان زمان را به هفت تقسیم کرد و هفتمین روز و هفتمین سال را به استراحت اختصاص داد. امروز نیز هفت شمع یهودیان سمبل اعتقادی است.

در انجیل در شرح احوال یوحنا آمده که وی پس از آن که در هفت کلیسا به راز و نیاز پرداخت، بیهوش شد و در عالم رؤیا هفت روح و هفت مهر و هفت صورت دید و بره‌ای بریان که دارای هفت شاخ و هفت چشم و سرانجام هفت فرشته می‌بیند که در هفت نای می‌دمند.

در آئین زرتشت آمده که اهورامزدا و شش ایزد، فرشته که به هفت امشاسپندان معروفند نگاه‌دارنده و منظم‌کننده جهان هستی و صفات پسندیده انسانیت‌اند و این هفت صفت پسندیده عبارتند از: روشنائی، راستگوئی، کمال، نیکوکاری، توانائی، امانت، احترام به دیگران^۶.

و نیز می‌گویند در ایران هفت آتشکده بوده به شماره هفت سیاره و در هر یک از آن‌ها بخوری متناسب با آن هفت سیاره می‌سوزانده‌اند و آن هفت آتشکده عبارت بوده‌اند از: آذر مهر، آذر نوش، آذر بهرام، آذر آئین، آذر خرداد، آذر برزین، آذر دهشت. در مراسم نوروزی از زمان باستان معمول است که هفت‌سین یا هفت‌چین یا هفت‌شین یا هفت‌میم بر سر سفره «سال تحویل» بگذارند^۷.

۵. Mayas اقوامی که در آمریکای مرکزی، گواتمالا، مکزیک سکونت دارند و در دوران باستان دارای تمدنی مشهور بوده‌اند.

۶. هفت امشاسپندان عبارتند از: **اهورامزدا** (سروش یا سروشه Sraosha)، **وهومنه** (Vohuman یا بهمن)، **اشاوهِیشته** (Asha_vahishta یا اردی‌بهشت)، **خشتروئیریه** (Khshathra_Vairya یا شهریور)، **سپنت‌آرمئی‌تی** (Spenta_Armaiti یا اسپندارمذ)، **هنورواتات** (haurvatat یا خرداد)، **امرئات** (Ameretat یا امرداد).

← ۷

در دوره اسلامی «سفره سال تحویل» بارعایت «هفت» (البته با تغییراتی در آن) باقی مانده و علاوه بر آن در روایات آمده است که حدیثی است از حضرت امیرالمؤمنین (ع) که فرمود: «روز عید نوروز هفت آیه‌ای را که اول آن سین است (هفت سین سلام) با گلاب و زعفران و مشک بر ظرف چینی بنویسند و آبش را بنوشند تا یک سال از درد محفوظ مانند»^۸. و آن هفت سین سلام عبارتند از: سلام قولاً من رب الرحیم، سلام علی-نوح فی العالَمین، سلام علی ابراهیم، سلام علی موسی و هارون، سلام علی آل یاسین، سلام علیکم طیتم فادخلوها خالدین، سلام هی حتی مطلع الفجر.

در اسلام نیز عدد هفت خوش‌بین و سبب کمال است، هفت آسمان^۹، هفت زمین^{۱۰}، هفت دریا، هفت طبقه بهشت، هفت طبقه جهنم و عدد آیات سوره فاتحه هفت است. و مطالب قرآن مشتمل بر هفت موضوع است: وعد، وعید، وعظ، قصص، امر، نهی، دعا - در نماز خوان وقتی که نماز گزار سجده می‌کند باید هفت موضع از بدن او به زمین برسد^{۱۱}، مناسک حج دارای هفت مرحله است^{۱۲}، و در مراسم حج باید هفت بار فاصله بین صفا و مروه را طی کرد و هفت مرتبه باید دور خانه خدا طواف کرد. در عرفان مراحل رسیدن به انسان کامل هفت است که عبارتند از: طلب عشق، معرفت، استغناء، توحید، حیرت و فنا.

شعرا و بزرگان عرفان در اشعار، آثار و تمثیلات خود غالباً هفت را به عنوان عدد مبارک و حد کمال به کار برده‌اند:

عطار در منطق الطیر هفت دادی در سر راه سیمرخ قرار می‌دهد و خواجه عبدالله انصاری یکی از رسائل خود را هفت حصاد می‌نامد و محتشم کاشانی هفت بند می‌سراید و بالاخره باید از همشهری خودمان باستانی پاریزی نام ببریم که خدایش عمری و فراغتی و همتی دهد که هفت کتابش را که کلمه هفت در عنوان آن‌ها است به اتمام برساند^{۱۳}.

۷. بعضی معتقدند که در اصل هفت چین بوده یعنی هفت گیاه «چیدنی» و جمعی بر آنند که هفت‌شین در قبل از اسلام بوده که شامل شمع، شیرینی، شراب، شیر، شربت، شهد، شاهدانه می‌باشد و بعداً هفت‌سین رایج شد که شامل سرکه، سیب، سماق، سنجد و سبزی، سمنو، سیر است در شیراز هفت هیوم که عبارت باشد از مرغ، ماهی، میگو، مسقطی، مویز، ماست، مربا نیز بر سفره می‌نهند.

۸. کتاب هفت در فرهنگ جهان از مؤید شریف محلاتی صفحه ۹۱.

۹. «... سبحان الله رب السموات السبع و رب الارضین السبع...» دعای امام جعفر صادق.

۱۰. هفت موضعی که باید در وقت نماز به زمین برسد عبارت است از: پیشانی، دو کف دست، دو زانو و دو سرانگشت پا.

۱۱. مناسک حج عبارتست از: احرام، طواف، سعی، عرفات، منی، رمی و ذبیح. ۱۲ ←

با توجه به این نمونه‌ها که اندکی از بسیار است، ملاحظه می‌گردد که «هفت» در غالب موارد عدد اصلی بیشتر از شش و کمتر از هشت نیست بلکه معنی بسیار زیاد و به عبارت دیگر معنی در حدکمال و کامل از آن مستفاد می‌شود و هر جا که در قصص و افسانه‌ها منظور گوینده بیان حدکمال بوده و یا خواسته مقدار را مبالغه‌آمیز عرضه‌دارد از عدد هفت یاری گرفته است.

بیان عدد هفت را به معنی تمامی يك شيئي یا تمامی يك مورد از آن جا دانسته‌اند که هفت شامل شش جهت (بالا - پائین - چپ - راست - جلو - عقب) به علاوه نقطه مرکزی شيئي و بعد می‌باشد.
در نزد حکما شش عدد تام است، وقتی اصل عدد را که يك است با آن جمع کنیم هفت که عدد کامل است به دست می‌آید.

۱۲. کتب وی که هر چند عرفانی نیست ولی مسلماً نادر و پشانه هم نیست در این زمینه عبارت است از: سخاتون هفت قلعه، کوچه هفت پیچ، آسیای هفت سنگ، نای هفت بند.



ژروبشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

کسی که چیزی نمی‌داند، در هیچ چیز تردید ندارد.

ر. کوت‌گری

«تحصیل کرده» تنها به معنای آن است که خیلی چیزها به او یاد داده‌اند، ولی هنوز این معنا را نمی‌دهد که او هم چیزی یاد گرفته است.
ک. لیختن‌برگ